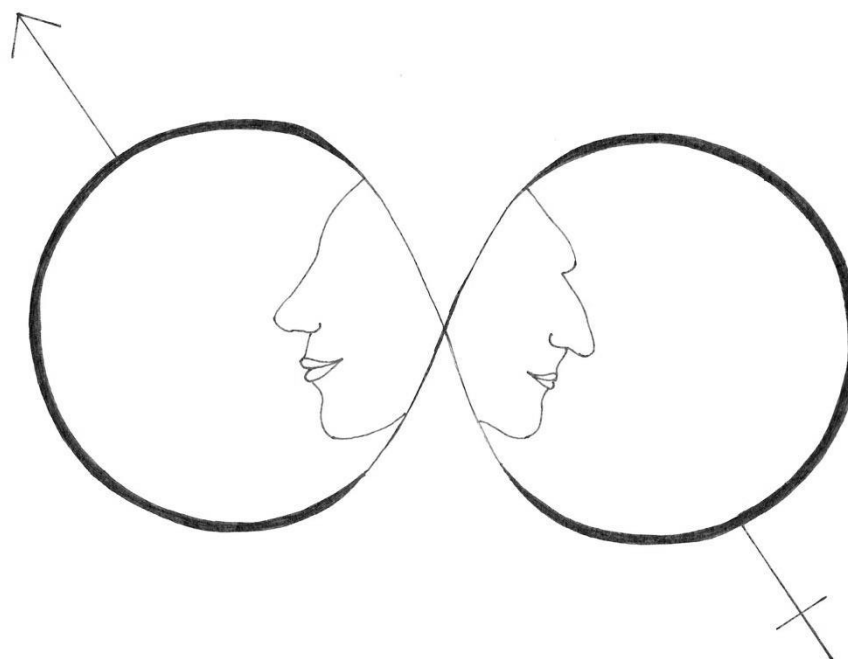

Fókuszban: Gender

nemi kapcsolatok | nemek közti kapcsolatok | nemeken túlmutató
kapcsolatok | a társadalmi nem, mint a kutatás témája

Kató Julianna

„A normalizálódás az, hogy én ebbe belevágtam” | Átmeneti rítusok egy transznemű közösségben

A transznemű embereknek hatalmas szerepe volt abban, hogy elindult az ellenállás a fennálló heteronormatív rend ellen, amely üldözte a szexuális kisebbségeket. Az 1969-ben, a Stonewall Inn nevű transzvesztita bárban razzizáló rendőrök ellen tiltakozva együtt lépett fel az egész lesbikus, meleg, biszexuális és transznemű (LMBT) közösség, útjára indítva így a meleg felszabadítási mozgalmat. Először arra kötelezték el magukat, hogy eltörlik a társadalmi nemek közti különbségeket, később azonban inkább a polgári jogokért – jogegyenlőség, házasság – folytatták a küzdelmet (Jagose 2003).

Ha a gender-elméletet vesszük alapul, láthatjuk, hogy a patriarchális társadalomban a „férfi” az alap, a kiindulópont, ehhez képest konstruálódik a „nő”. Ez a dichotómia azonban, azáltal, hogy a biológiai nemet kulturális környezetben interpretálja, kizár mindent, ami nem illik bele ebbe a kettősségbe. Az LMBT emberek kívül kerülnek az értelmezhetőség körén, hiszen a társadalom egyszerűen nem tudja őket egy kategóriában elhelyezni (Butler 2006). Aki nem illik bele a megszokott kerékvágásba, a szokványos normákba, az kítaszított lesz, és tabuvá válik – „szennyezetté”, ahogy ezt Mary Douglas is kifejtette *Purity and Danger* c. művében (Douglas 1984).

Annamarie Jagose összefoglaló művében ír arról (Jagose 2003), hogy a queer elmélet mindazzal foglalkozik, ami nem fér bele a merev társadalmi nemek és heteroszexualitás felfogásába. A szavak árulkodóak: angolul a köznyelvben a heteroszexuális szinonimája a straight, vagyis „egyenes”, ennek pedig szintén a köznyelvben, a queer az ellentéte – melynek jelentése „különös”, „szokatlan”, „bizarr”. A meleg- és lesbikus stúdiumok művelői ezt a terminust választották a homoszexualitásnál tágabb témák leírására, és így, beemelve a tudományos kánonba, meg is fosztották pejoratív jelentésétől.

Michel Foucault szerint a többségi, heteroszexuális társadalom és a hatalom nemcsak elnyomásra képes a másfajta szexualitásokkal szemben, hanem teret is ad nekik, mivel diskurzust teremt (Foucault 1996). Ugyanakkor a Pierre Bourdieu által leírt szimbolikus erőszak továbbra is tudattalanul érvényesül, és éppen ezért nehéz leépíteni

azt, hiszen annyira mélyen gyökerezik a társadalomban, és észrevétlenül hat annak minden aspektusára (Bourdieu 2000). Az LGBT kisebbség tagjai is ugyanabban a szimbolikus erőszakban, heteronormatív alapokon szocializálódtak, mint bárki más. Szükségszerűnek tűnik tehát egy olyan keret, amely nem ezt veszi alapul, és megkérdőjelezi ennek minden alapvetését. A queer fogalma pontosan ezt teszi: nem identitáspolitika, hanem inkább arra való törekvés, hogy átlépjük a társadalmi nem konstrukcióit. A feminizmussal karöltve a queer mozgalom is alapjában változtatja meg azt, ahogy a nemi szerepeket és azok ideológiáit látjuk a modern társadalomban.

A transzneműség

Minden társadalom legalább két csoportra osztja az embereket nemük szerint, és ezekhez a kategóriákhoz aztán elvárt viselkedéseket, kötelességeket és jogokat csatol. A nemek kérdése azonban nem csupán biológiai és nem csupán társadalmi. Cecil G. Helman leírása is jól megvilágítja, hogy a „nem” maga tulajdonképpen több összetevőből áll: genetikai, szomatikus, pszichológiai és társadalmi aspektusai vannak (Helman 1998). Azonban mind az első két (biológiai) szint, mind az utolsó kettő jóval bonyolultabb annál, mintsem az embereket gondolkodás nélkül, egyértelműen be lehessen sorolni a „nő” vagy „férfi” kategóriába.

Társadalmi szinten a férfi és a nő különbségének meghatározása kultúrafüggő, különböző területeken más és más az ideálisnak tartott viselkedés az adott nem számára. Pszichológiailag pedig emberenként változó, hogyan áll valaki a saját nemi identitásához, és hogyan fejezi ki azt. Vannak olyanok is, akik – bár a szélesebb környezetük férfiként vagy nőként határozza meg őket – az ellentétes nemmel azonosulnak (Helman 1998).

Ezt a jelenséget *transzneműségnek* nevezzük: a fogalom tulajdonképpen mindazokat az egyéneket jelöli, akiknek a nemi identitása vagy nemi önkifejezésük különbözik biológiai nemüktől, illetve a nemtől, amelyet születésükkor meghatároztak számukra (Mallon 1999, idézi Burdge 2014). Ilyenek például a transzvesztiták vagy más néven cross-dresserek, akik a másik nem ruháit veszik fel; azok a személyek, akik nem határozzák meg magukat valamilyen nemhez tartozónak, mint a genderqueerek; vagy éppen a transzszexuális nők és férfiak. A különbség az, hogy amíg a transzvesztiták

csupán alkalmanként hordják az ellenkező nem ruháit, addig utóbbiak „egyértelműen férfiként vagy nőként azonosítják magukat és ez nem azonos a születéskori besorolásukkal.” (Transvanilla Transznemű Egyesület szótár 2016). A nem transznemű személyek jelzője ezzel szemben a *cisznemű*: ők azok, akiknek a születésekor meghatározott nemével megegyezik a nemi identitása, és a nemének kifejezése (Levitt & Ippolito 2014).

A transzszexuális szó tehát olyan embereket jelöl, akiket születésükkor férfinek soroltak be, de akik nőként határozzák meg magukat (transz nők); illetve akiket születésükkor nőnek soroltak be, de akik férfiként határozzák meg magukat (transz férfiak). A kifejezés nagyon is vitatott, hiszen a szexualitásra utal, holott itt a nemi identitásról van szó. Tanulmányomban igyekeztem azt a szóhasználatot követni, amit interjúalanyaim is. Volt, aki transzszexuálisként, és volt, aki transzneműként hivatkozott saját magára. Az utóbbi általában azokra volt jellemző, akik aktivistaként is tevékenyek voltak, és igyekeztek precízen fogalmazni. Ahogy Clifford Geertz írja, jelkésletünk, a nyelvünk is konstruálja a valóságot (Geertz 2001) – ezért a szóhasználattal is próbálom átadni a transznemű emberek tapasztalatait.

A transzszexuális emberek tehát meg szeretnék változtatni a nemüket: a folyamatot, amely során ezt a célt eléri, jelen dolgozatban tranzíciónak nevezem. Interjúalanyaim az átmenet kifejezéssel is hivatkoztak erre a folyamatra: számukra ebbe beletartoznak a hormonkezelések és egyéb orvosi beavatkozások, melyeknek alávetik magukat a nemváltás érdekében. Ide tartozik ezen kívül az utónév és a nem megváltoztatása a személyi okmányokon.

A transznemű közösség az LMBT gyűjtőfogalomba tartozik bele, lényegileg mégis különbözik attól. A transznemű személyek *nemi identitásuknál* fogva különböznek a többségi társadalomtól, míg a leszbikusok, melegek és a biszexuálisok a *szexuális irányultságuk* által.¹

Terepmunkám során a Transvanilla Transznemű Egyesület körül szerveződött közösséget kutattam. Az egyesület tagjainak elmondása alapján adatbázisukban jelenleg körülbelül 500 embert regisztráltak, mint transznemű személyt, azonban országos szinten a transznemű emberek számát több ezerre becsülik. A közösség magja körülbelül 10-20 ember, ők néhány havonta találkoznak, önszolgáltató csoport, a

---

¹ Ugyanakkor a transznemű emberek is lehetnek heteroszexuális, homoszexuális vagy éppen biszexuális irányultságúak.

Transvanilla által szervezett kötetlen találkozók, illetve más LMBT szervezetek eseményei keretében.

A kutatás célja és módszerei

A transzszexualitást tudományos kontextusban sokszor medikalizáltan tárgyalják, figyelmen kívül hagyva az emberi tényezőt. Ez összefügg azzal, hogy a transzneműség még mindig szerepel a Betegségek Nemzetközi Osztályozásában „transzszexualizmus” név alatt (BNO-10. 1995), valamint azzal is, hogy a legtöbb transzszexuális ember orvosi beavatkozásoknak veti alá magát, hogy a magáénak érzett nem szerint élhessen. A tudományos diskurzus sokszor nem veszi figyelembe a társadalmi dimenziót, a betegség stigmáját, ami sokszor ellehetetleníti az integrációt is. A különböző érdekvédelmi szervezeteknél is pont ezért fektetnek egyre több hangsúlyt arra, hogy a transznemű emberek ne elmebetegként legyenek számon tartva.

Kutatásom² során arra törekedtem, hogy a transzszexuális emberek csoportját olyan sorsközösségként vizsgáljam meg, amelynek tagjait tapasztalataik és élményeik kötik össze. A célom tehát jelen írással, hogy az orvosi és pszichiátriai előfeltételezések és eredmények helyett a transzszexuális emberek saját narratíváját helyezzem előtérbe. Úgy vélem, hogy társadalomtudományi szempontból fontos tanulságokat vonhatunk le egy nemi szerepeket áthágó közösség beszámolóiból arról, ahogy a társadalom miként konstruálja és tartja fenn a genderhez köthető szerepeket.

---

² A közösség jellegénél fogva nem tudtam a szó klasszikus értelmében résztvevő megfigyelést végezni, így a kutatásomat, mint résztvevőként megfigyelő (Babbie 2008:320) folytattam, 2015 tavaszától 2016 elejéig. Igyekeztem a Transvanilla Transznemű Egyesület és más transznemű érdekvédelmi szervezetek köré szerveződött közösség és az LMBT közösség transz tematikájú megmozdulásain részt venni, ott megfigyelni és bekapcsolódni a történésekbe.

A közvetlen megfigyeléseim mellett a kutatás másik alappillére az interjúzás volt. Tizenegy tematikus életútinterjút készítettem, a tranzícióban különböző szinteken álló transzszexuális nőkkel és férfiakkal is: volt, aki az interjúkor még csak pár hónapja kezdte el a nemváltogatást, míg volt, aki már több éve lezárta az átmenetet. Életkorukat tekintve 25 és 38 év közöttiek, mind Budapesten élnek, vagy éltek a tranzíciójuk során. Beszélgetőpartnereim tudták, hogy témám a transzszexualitás, az életüket is ennek a keretei közt mesélték el. Mivel a transznemű nők számban többen voltak, és aktívabbak voltak a közösség életében is, dolgozatom fókuszában is ők állnak. Személyiségi jogaik védelmében neveiket és minden egyéb szenzitív adatot megváltoztattam.

Rituális folyamat a transznemű közösségben

A rituális folyamat leírását Victor Turner Arnold van Gennep átmeneti rítusainak elmélete alapján alkotta meg. Gennep meghatározása szerint az ilyen rítusok hely, állapot, társadalmi helyzet és életkor változását kísérik (Gennep 2007). Írásomban azt vizsgálom, hogy megjelenik-e a „rítus” a transzszexuális emberek által átélt tranzícióban, illetve felismerhetőek-e preliminális, liminális, poszliminális fázisok. Kitérek a Turner által leírt „communitas” kialakulására a liminális fázisban (Turner 2002), és a társadalmi integráció mikéntjére is.

Elkülönülés – a preliminális fázis

„[...] bármi, amiben benne voltam – legyen az iskolai táborozás, iskolás napok, barátokkal kocsmázás, koncert, bulik [...], mindig volt egy keserű utóíze minden dolognak. Valahogy nem volt semmi se teljes.” (Lilla, 25)

A transznemű személyben az elkülönülés mentális szinten már jóval előbb kialakul, mint hogy megfogalmazódna, hogy ő tulajdonképpen más nemi identitást szeretne felvenni. Ahogy az interjúalanyaim fogalmaztak, valami „furcsaságot”, „másságot” már egészen korán megtapasztaltak.

Első olyan emlékeik, amelyekre utólag már a transzszexualitásukat vetítették, egészen kis korukból valók.

„[...] amikor az első testnevelésórámra mentem be az általános iskolában, [...] én a lányok közé álltam be, [...] a tesitanárnőnk [...] rám rivallt, hogy – nem is tudom, hogy volt pontosan – hogy „ha legközelebb is lányokhoz akarsz állni, akkor vegyél fel [...] tornadresszt. És akkor átkullogtam a fiúk közé kicsit fájó szívvel – ez volt, úgy hiszem, a legelső ilyen élményem ezzel kapcsolatban.” (Kludia, 33)

A tornasor itt tulajdonképpen magát a társadalmat szimbolizálja. Kludia nem illett bele abba a kategóriába, amelybe saját magát „sorolta” – és ennek azonnal szankciója is volt a hatalmat képviselő tanárnő által.

Az interjúk arra is rámutattak, hogy az elkülönülési folyamat hosszas és bizonytalansággal tarkított volt mindenki számára. Interjúalanyaim feszülten keresték útjukat, a társadalomba való beilleszkedést. Ez sokszor abban nyilvánult meg, hogy

erőltetetten próbáltak megfelelni annak a nemi szerepnek, amelyhez „hozzárendelték” őket születésüktől fogva, és eközben próbálták elnyomni azokat az érzéseket, amelyek ennek ellenkezőjéről szólnak. Így volt ezzel Klaudia (33) is, aki egy hagyományőrző közösség tagjaként próbálta elnyomni magában az érzéseit:

„Ez nagyon érdekes része volt az életemnek, igaz ugyan, hogy a férfiasságomat is kerestem benne, meg valamilyen szinten azt a nemzeti érzelmet is megtaláltam, ami egyébként bennem van. [...] De hát aztán elsodródtam közülük, mert nem kapaszkodtam többé beléjük.”

A közösség tehát egy fogódzó volt Klaudiának, hogy jobban beleilleszkedjen abba a szerepbe, amit a társadalom elvárt tőle: az erős, fegyelmezett, hagyományokat (így a társadalmat is) védő férfi szerepébe. Azonban, mikor rádöbbsent, hogy nem itt teljesezhet ki az igazi személyisége, ott is hagyta ezt a csoportot.

Azt mindegyik interjúalanyom világosan látta, hogy ez a téma tabu lenne a többségi társadalom színtereiben, mint az iskola vagy a család. *„De hát rögtön jött az érzés, hogy úristen, ez tabu, ez nehogy kitudódjon, meg mi lenne, ha a suliban kiderülne? Ilyen dolgok.”* (Lilla, 25)

Volt, aki azonban otthon, a négy fal között mert próbálkozni, hogy megtalálja a saját maga felé vezető utat, és női ruhákat vett fel. Lilla például azt vette észre, hogy tetszenek neki az osztálytársnői, de nem úgy, ahogy a többi fiúnak – ő hasonlítani szeretett volna rájuk.

„Úgy volt, hogy a lányok egyre lányosabban jöttek be, és minden fiú [mondta], hogy „fú ha, ezek a lányok!”. Én nem tudtam így rájuk nézni, engem nagyon vonzott a ruhájuk, az, hogy milyen a hajuk, egy-kettő már sminkelte is magát. Otthon anyuci szekrénye kinyit, rucik föl, beállsz a tükörbe, és akkor látod, hogy: aha, ennek valahogy tényleg így kéne lennie, ez a teljesség.”

Ezt a korai szakaszt az igazodni vágyás (megfelelési kényszer) és a titkolózás jellemzi. Kialakulóban van az új identitás, de még túl frissek az élmények, hogy azt a külvilág felé is kommunikálják az érintettek.

Az útkeresés szakasza a felismeréshez vezetett az interjúk tanúsága szerint. Az általam megkérdezett transzszexuális nőknek fogalmuk sem volt, hogy mi az, amit éreznek, és hogy vannak-e rajtuk kívül mások, akik ugyanezzel a problémával küszködnek. Ebben a szakaszban másságuk fogalmait keresték. A *transzvesztita*

valamennyire ismert fogalom a mindennapokban, ebből indultak ki – de tudták, hogy esetükben másról van szó. Volt, aki az internetről, volt, aki a tévéből informálódott, és ismerte fel, hogy nem elég ruhát váltaniuk, itt az identitásuk forog kockán.

Egyik interjúalanyom így beszélt erről a mindent megváltoztató élményről, amely véletlenül érte: „[...] én egyébként nem tudtam, hogy engem így hívnak, tehát ez a definícióm, hogy transzszexuális. Én azt tudtam, hogy lány akarok lenni, vagy lányként kéne élnem. 19 éves koromban jött a szent hír, a megváltás, a tévéből. Úgy, hogy én nem is nézek a mai napig tévét, anyuék nézték, és akkor volt az Aktívban egy ilyen [műsor] – azt hiszem, úgy volt beharangozva, hogy „A transznemű pár vallomása”. A férfiből nő, a nőből férfi. Akkor elkaptam, hogy hú, ez valami nagyon aktuális téma, és visszaneéztem a neten. Akkor ott kész, a csoda. Öt percig néztem a képernyőt, hogy basszus, aha – ez van.” (Lilla, 25)

Lilla tehát a televízióban látott először olyan embert, akiben felismerte a sorstársat, ott hallott először olyanról, hogy más is van, aki a születésekor neki kijelölt nemet hátrahagyva nőként szeretne élni. Megneveződött a szóban forgó identitás, az, hogy ő transzszexuális.

Réka ezzel szemben nem tudta kiemelni a rádöbbenés egyetlen egy olyan momentumát sem. Azt mondta, a felismerés maga is egy folyamat, amely évekig is eltarthat. „Nem egy esemény volt, hanem ahogy mondtam, ez elemekből épült fel. [...] Én ezt úgy szoktam mondani, hogy ez olyan, mint egy puzzle, egy kirakós játék. Miután már elég elem összekerült, onnan már látjuk a teljes képet, még akkor is, ha itt-ott hiányoznak belőle darabok.” (Réka, 38)

Ő tehát különböző jelekből „rakta össze”, hogy mire vágyik. A felismerés szakasza tehát rendkívül sokszínű: lehet egyetlen pillanat vagy akár egy lassan megérő bizonyosság is. Mindez az egyéntől függ, attól, hogy milyen hatások érik az útkeresése során.

Az életútinterjúkból körvonalazódott, hogy a beszélők számára a felismerés még nem volt egyenlő azzal, hogy bele is mertek volna vágni a nemük megváltoztatásba. Sokan a várakozás időszakaként jellemezték ezt: várták, hogy elmúljon az érzés, de az mindig egyre erősebben jött vissza. A közösség ezt egy nyaggató, újra fel- és felbukkanó érzésként jellemezte, egy közösségi beszélgetésen valaki rendkívül érzékletesen fogfájáshoz hasonlította. „Aztán nyilván ezeket [az érzéseket] elrejtettem, és jött egy ilyen huzavona játék: elnyomod magadban – visszajön, elnyomod – visszajön.” (Lilla, 25)

A kényelmetlen érzés többek között abból adódik, hogy a transzszexuális emberek nem akarják elveszíteni a cisznemű emberek privilégiumait, de ugyanakkor egyre világosabban látják, hogy a régi „szerepük” már csak szenvedést okoz nekik. A transzszexuális személy belső rendje már megborul, a társadalom e normájával – miszerint el kell fogadni a nemet, amelybe beleszületünk – való szakítást akár több év tépelődés előzi meg.

A tépelődés fázisát azonban – ahogy az interjúalanyaim utaltak rá – egy idő után szükségszerűen eldöntötte a belső meggyőződés. Bár az előttük álló út nehéznek, lelkileg, fizikailag és anyagilag is megterhelőnek látszott, mégis, úgy érezték, megéri, hogy ne „valaki másnak az életét” éljék – ahogy egyikőjük fogalmazott.

Victor Turner úgy írja le az elkülönülés fázisát, mint szimbolikus leválást a társadalmi struktúráról, illetve az adott kultúra feltételrendszeréről (Turner 2002). Ha egy addig társadalmilag férfinek tekintett egyén lemond a privilégiumairól, és kijelenti, hogy időt és fáradságot nem kímélve társadalmilag nőként szeretne élni, az egyrészt valódi leválás az addigi társadalmi szerepéről, másrészt viszont szimbolikus aktus. A férfi és női szerepek eleve szimbolikusak, mint láttuk, Butler szerint performatívak (Butler 2006); Kessler és McKenna szerint attributív módon keletkeznek (Kessler – McKenna 1978) és így is örökítik át magukat a kultúrában. Azzal, hogy valaki kilép az egyik társadalmi nemből, hogy aztán később egy másikban folytassa az életét, liminális állapotba kerül. Hiszen mint Mary Douglas is leírja, amit a társadalom nem tud besorolni, az szükségszerűen a tabu kategóriájába esik (Douglas 1984).

A társadalom tabusítása miatt is rákényszerülnek tehát a transzszexuálisok arra, hogy megváltoztassák a nemüket. Ők is szeretnének kinézetükben is hasonlítani *ahhoz* a nemhez, és a társadalom is ezt várja el, hogy a folyamat végén újra be lehessen sorolni őket az egyik nemi kategóriába.

„Nagyon sokáig úgy voltam ezzel, hogy amit én érzek, az majd idővel elmúlik, megváltozik, normalizálódik. De ugye ez nem történt meg, mert most itt ülünk és beszélgetünk róla. A normalizálódás az, hogy én ebbe belevágtam.” – fogalmaz Klaudia. A „normalizálódás”, tulajdonképp az lett volna, hogy „elmúlik” a transzszexualitása, de ez nem történt meg. Így hát azt az utat választotta, hogy megéli azt: nemet vált, – azaz liminális állapotba kerül – és a későbbiekben már nőként integrálódik újra a társadalomba. A nőként való létezés távoli, de a tranzícióval már kézzelfoghatóbb

ígérete, amit a társadalom a normán kívüliként fog fel, a transznemű emberek számára már egy lépés a későbbi integráció felé.

Az előbújás mint preliminális rítus

Ez a szakasz a „coming out”-tal, a szűkebb környezetben való „előbújással” kezdődik, ez az öndefiníció és az új identitás kiépítésének első lépcsőfoka. Mindez a körülöttük levő társadalmat reakcióra készíti, ami többféle is lehet, a hozzátartozók ellenséges, passzív, vagy éppen támogató pozíciót vesznek fel.

Ezt így rekonstruálták adatközlőim: „[...] tehát az elég nehéz időszak volt, amikor én coming outoltam, és akkor egy fél évig nem beszéltem anyámmal, meg rosszban voltam a szüleimmel. Nem tudom, nem volt kapcsolat...” (Judit, 30 éves)

„Hát apám [reakciója]: Síri csend. Halál kuss. Hozzá ne szóljunk, ő most nincs itt kábé.” (Lilla, 25 éves)

„Édesapám először viccesen fogadta. Mondta is, hogy nem baj, legalább lesz egy lánya is. De utána azért kérdőre vont, és nem volt olyan hű, de barátságos a hangja, hanem feddő, inkább. De miután beszélgettünk egy nagyot erről a dolgról, elfogadta, hogy ez van, és kész.” (Klaudia, 33)

Interjúalanyaim elhatározását azonban nem vetette vissza az ellenállás sem. Vágytak elfogadásra is, de jobban motiválta őket, hogy végre a saját életüket éljék. A coming out tehát nem segélykérés volt részükről, hanem eszköz, hogy kijelöljék saját identitásukat, és megfogalmazzák céljukat, miszerint a továbbiakban nőként szeretnének élni. Mire idáig eljutnak a transzszexuális emberek, tisztában vannak azzal, hogy mindez az egész kapcsolatrendszerüket meg fogja ingatni, de már meghozták a döntést: a tranzíció, az önbeteljesítés fontosabb a mindennapi kapcsolataiknál.

Úgy vélem, a coming out mozzanatára ráillenek a preliminális rítusok jellemzői. A preliminális vagy más néven elválasztó rítusok elkülönítik a beavatandókat a többségi társadalomtól (Gennep 2007). A transzszexuális emberek közösségében a coming out a pozitív, akaratlagos rítus, amellyel a külvilág, a társadalom felé kinyilatkoztatják, hogy ők mások, mint a többiek, és ennek megfelelően is szeretnének élni. Az előbújással a társadalom különböző szintjein és színterein, a családjukban, barátaiknak, esetleg a munkahelyükön is transzszexuálisnak identifikálják önmagukat. Ezzel önként elkülönítik magukat korábbi szerepüktől és a többségi társadalomból, és belépnek egy

határhelyzetbe. Arnold van Gennep definíciója, hogy „minden olyan rítus elválasztónak számít, amelyben elvágunk valamit” (Gennep 2007:81), megfeleltethető a transzszexualitás kinyilatkoztatásának: az egyén elvágja az addigi társadalmi kötelekeit, azt az elvárást, hogy neki a születésekor meghatározott nem tagjaként kell élnie. Itt is látható, hogy a beszéd ontológiailag is átalakítja az adott személy létezését (Turner 2002:116).

Liminalitás és communitas

A transzszexuális emberek az „előbújással” léptek át egy liminális helyzetbe. „Küszöbemberek” (Turner 2002:108) lettek, hiszen már nem tartoztak a korábbi társadalmi helyzetükbe, viszont még nem is integrálódtak egy másik szerepbe, mivel ehhez előbb át kellett menniük a tranzíció folyamatán. Addig azonban nincs arra szabály, hogyan kell viselkedniük, mik a kötelezettségeik és a jogaik. Ahogy Turner írja: „a liminalitás vagy a liminális personae („küszöbemberek”) jellemzői szükségképpen bizonytalanok, hiszen ez a helyzet és ezek az emberek kicsúsznak vagy átfolynak az osztályozások azon a hálóján, amelyek rendes körülmények közt meghatározzák a kulturális térben elfoglalt állapotokat és pozíciókat.” (Turner 2002:108).

A liminalitás turneri definícióját (Turner 2002:108-109) követve fogom elemezni, hogy a communitas jellegzetességei mennyire jellemzőek a transznemű közösségre. Jelen esetben a liminalitást két párhuzamos részre osztottam: a közösségi és egyéni életre. Ez utóbbi a tulajdonképpeni tranzíciót, a férfiből nővé (és hasonlóképpen a nőtől férfivá) való átmenetet takarja.

A transznemű közösség mint communitas

Internetes közösség

Miután felismerték, hogy transzszexuálisok, interjúalanyaim az internet segítségével igyekeztek több információt megtudni a lehetőségeikről. Így jutottak el a transznemű

közösségekhez is, melyek közül a Transvanilla Transznemű Egyesület a legaktívabb és a legismertebb.

Az egyesület a honlapján is kifejezetten azt tanácsolja a transzszexuális embereknek, hogy lépjenek kapcsolatba egymással, és osszanak meg minél több információt egymással a különböző orvos specialistákról, illetve az elérhető egészségügyi szolgáltatások minőségéről.

A Transvanilla kialakított egy titkos és zárt Facebook csoportot is, aminek jelenleg 226 tagja van. Itt a legtöbbször a témába vágó cikkeket osztanak meg egymással a tagok, de arra is használják, hogy kérdezzenek egymástól, illetve hogy támogassák egymást – akár a coming out-ban, akár később.

Annak, hogy a transznemű emberek nagyrészt az interneten cserélnek eszmét, főleg az az oka, hogy ez a virtuális közeg lehetőséget ad a kapcsolatok kialakítására, úgy, hogy megmarad az anonimitás. A sokszor ellenséges és elutasító többségi társadalomtól függetlenül itt meg tudják választani, kivel akarnak kapcsolatba kerülni, beszélgetni, informálódni – így az internet gyakran az LMBT emberek legfőbb identitásformáló színtere (Gruszczyńska 2007).

Élő közösség

A Transvanilla Transznemű Egyesület az internetes jelenléten felül találkozókát és szabadidős programokat is szervez a transznemű emberek számára, tudván, hogy a tranzíció alatt nehezebb nyíltan megélni az „új” nemi identitást. Jelenleg a legnépszerűbb programjuk az önsegítő csoport, ami egy pszichológus önkéntes munkájának eredményeképp havi szinten kerül megrendezésre.

Kutatásom alatt több rendezvényen részt vettem, amelyeknek általában két indíttatása volt: erősíteni a transznemű közösség összetartását, illetve információt szolgáltatni LMBT vagy éppen heteroszexuális és/vagy cisznemű személyeknek, akik érdeklődtek a téma iránt. A Transvanilla egyébként nagyon igyekszik, hogy minden ilyen lehetőségről megfelelően tájékoztassa az érintetteket, többszöri emlékeztető bejegyzéseket tesznek például közzé a Facebook-oldalukon és a honlapjukon is. Az internetes közösséghez képest azonban még így is jóval kevesebben jelennek meg ilyen alkalmakon, körülbelül tíz-húsz fő az, aki rendszeresen jár találkozásokra.

Réka is egy ilyen találkozón csatlakozott először „élőben” a közösséghez. *„Amikor már elhatároztam, hogy tényleg, valóban tettelesen teszek az identitásom felé való haladás érdekében, [...] akkor már én egy ideje angol nyelvű transznemű közösségekben, fórumokban részt vettem, de nyilván magyarországi joghoz kellett igazodnom, hiszen ott éltem. És akkor kezdtem el keresgélni, hogy Magyarországon hogy megy ez. Ezáltal jutottam el a Transvanilla közösségéig, először még csak online, majd a... nem is tudom, második vagy harmadik élő találkozójukra már elmentem, nekem ez volt az első ilyen élmény.”* (Réka, 38)

Interjúalanyaim nagyrészt pozitív véleményüknek adtak hangot Transvanilla Transznemű Egyesület kapcsán. Sokan rendkívül hálásak nekik, hogy segítették őket a tranzíció alatt, mind információval, mind baráti támogatással. *„Amit ők leművelnek magyar viszonylatban, az úristen. Ha ők nem lennének, nem lenne transz élet Magyarországon konkrétan. Nagyon hiteles, nagyon hasznos, nagyon széleskörű, amit nyújtanak, tényleg csúcsmínőségű.”* (Lilla, 25)

A Transvanilla holdudvarában kialakult közösség a legtöbb transzszexuális ember számára egyfajta védelmező, bajtársias csoportot jelent, ahol hozzájuk hasonló emberek között lehetnek, biztonságos érzelmi helyzetben. *„Alapvetően sorstársi közösség, ahol az embereket leginkább a közös nehézségek hozzák össze. [...] a legtöbb ember, aki jelen volt, akár online, akár élőben, alapvetően a közös sors miatt jön és a legtöbben azért jönnek, mert egy időszakban útmutatásra, támogatásra, információra van szükségük.”* (Réka, 38)

Réka azt is megemlíti, hogy a közösség folyamatosan alakul, tagjai folyamatosan cserélődnek. Akik már elérték a céljukat, és integrálódtak a társadalomba, szép lassan lemorzsolódnak. *„Viszonylag csak egy szűkebb réteg az, aki miután már nincs szüksége ezekre a dolgokra, ennek ellenére is továbbra is a közösségen belül marad.”* Aki marad, az pedig gyakran maga is aktivistaként vagy legalábbis önkéntesként folytatja pályafutását a közösségben.

A közösség tehát két szintéren működik, amelyek azonban, mint láttuk, összefüggnek. Az interneten és élőben is arra épül a csoport, hogy sorsközösséget vállaljanak egymással. Azok, akik már több éve átestek a tranzíción, vagy éppen már előrébb vannak, mint a többiek, igyekeznek megkönnyíteni a többiek dolgát, akik esetleg még nem is biztosak abban, hogy szeretnék megváltoztatni a nemüket. Ez főleg

információcserét, olykor tanácsadást jelent, de lelki támaszt is nyújtanak egymásnak az emberek. Sőt, van, hogy alapvető materiális szükségletekben segítik egymást: a vidékieknek szállást ajánlanak a fővárosiak, hogy ne kelljen hazamenniük egy-egy találkozó vagy csoportterápia után.

A tranzíció mint beavatási rítus

A tranzíció mindazt jelöli, amelynek a transzszexuális személy aláveti magát a nemváltás érdekében, legyen az hormonterápia vagy műtéti beavatkozás; de ide tartozik a nem- és névváltoztatás folyamata is, amit az illetékes hatóságokhoz fordulva intéznek el.

„Nagyon kemény, költséges, de meg kell csinálni, mert nincs máshogyan.” – Így foglalta össze gondolatait a tranzícióról Lilla, a 25 éves interjúalanyom, aki nemrég esett át nemi megerősítő műtétjén. Mesél egy rajzáról, amely az életét ábrázolja, és ahol az átmenetet jelképesen jelenítette meg:

„És ugye volt a coming out meg a transition, és úgy csináltam, hogy elválasszam ezt a két oldalt, hogy egy folyó jön ki – akkor itt átúsztam, a szöges kerítést átvágtam, a téglafalon van egy lyuk, ott átjutottam.” Tehát úgy jellemzi az átjutást a „másik oldalra”, a női létbe, mint egy kemény erőpróbát, ahol a természet akadályait és az emberek által emelt akadályokat is le kell győzni, illetve meg kell találni azokat a kikapukat a rendszeren, amelyek átengedik az embert a magához illő valóságba.

Turner leírása a beavatódásról határozottan megfelel ennek a küzdelmes útnak: „A gyakran kemény fizikai megpróbáltatások és megaláztatások, amelyeken a beavatásban résztvevőknek keresztül kell menniük, részben a korábbi állapot szétrombolására hivatottak, részben viszont a beavatandók felkészítésére szolgálnak, hogy majd képesek legyenek megbirkózni az új felelőségekkel [...]” (Turner 2002:117). Tehát egyfajta pusztítást, erőszakot kell véghezvinni, fájdalmat kell kibírni, hogy a liminális helyzetben levő emberek megmutassák, méltóak és képesek új szerepkörükre. Hogy néz ez ki konkrétan a transzszexuális nők esetében?

A természet akadályait a legtöbben a hormonterápiával kezdik el lerombolni, vagyis inkább legyengíteni, a férfihormonokat gátló és női nemi hormonokat tartalmazó tablettákkal. A terápia nagyon hatásos tud lenni, már pár hónap alatt látszik a hatás, például a szőrnövekedés és az izomzat csökkenése.

Több interjúalanyom számolt be arról, hogy sokkal intenzívebben kezdték el megélni az érzelmeiket, olykor depresszióval határos levertséget és szomorúságot éreztek, majd ezek a hullámok szépen elcsitultak. *„Egyébként a hormonkezelésnek elég komoly lelki, pszichés hatásai voltak. [...] Hát igen, mert ez egy második kamaszkor, második pubertás, mondhatni. Szóval eléggé megviselt lelkileg. Hát persze, mert azért nagyon sok minden átrendeződött. De ezt tudtam, hogy küzdelem nélkül nem megy.”* (Anna, 30)

Az átmenet már e szakaszában is veszélyes, nehéz és fájdalmas is lehet, és ezután következnek csak a kisebb-nagyobb nemi megerősítő műtétek. Minden sebészeti beavatkozás komoly veszélyeket hordoz magában, és pénzügyileg is megterhelő az érintettek számára³.

Pozitív példák is vannak, de az általános vélekedés a közösségben, hogy bár drágább, de biztonságosabb és profibb szolgáltatást nyújtanak a külföldi szakklinikák. Anna (30) például így nyilatkozott erről: *„Magyarországon szerintem csak kasztrációt ajánlott [elvégeztetni]. Legalábbis ezt így ennyi év távlatából el tudom mondani. Mert nagyon megbízhatatlan a hazai egészségügy. Tudjuk, hogy mennyire kizsigerelt.”* A transzszexuális nők közül így van, aki Szerbiába, Thaiföldre vagy éppen az Egyesült Államokba utazott nemi megerősítő műtétjére.

A női szerepbe való tranzíciónak van még egy fontos lépése, a társadalom akadályainak lebontása. Mert bárhogyan is dönt és viselkedik az ember, végső soron a „társadalom nyomja rá a formát” (Turner 2002:117) minden tagjára. Ennek egyik aspektusa a nem jogi elismertetése, amely Magyarországon egy meglepően könnyű eljárás. A nem- és névváltoztatás előfeltételei és menete jelenleg ugyanis nincs jogszabályban rögzítve, csupán a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal honlapján található meg egy leírás az általában megszokott ügymenetről. Ez alapján három szakvélemény (pszichiáter, klinikai szakpszichológus és nőgyógyász vagy urológus által kiállítva) szükséges ahhoz, hogy elinduljon a kérelmező utónevének és nemének

---

³ Több olyan esetről is tudomásom van, amikor a nemi megerősítő műtét nem sikerült, és az operáció alanya azóta is kénytelen visszajárni a kórházba, hogy megpróbálják helyrehozni a szervei működését. Van olyan orvos, akinek különösen rossz a híre, mégis évi több műtétet végez el, illetve olyan is, aki megtagadta a kezelést és közölte a pácienssel, hogy ő sosem lesz nő, mert túl magas vagy túl férfias a csontozata. Ezért is olyan fontos az információcsera a közösségen belül, hogy az érintettek kikerülhessék a hasonlóan rossz vagy épp tragikus élményeket.

megváltoztatása a hivatalos okiratokban is (Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal honlapja, 2016).⁴

Erről a folyamatról Anna így számolt be: „Ebből az a vicces, hogy valahogy legkönnyebben még a névváltoztatás és a nem jogi elismerése ment. Kritikával állok hozzá, mert korrupt alapon nagyon könnyű magánklinikai pszichológussal és magánpszichiáterrel [megszerezni a szükséges papírokat]. Jó sok pénzt elkérnek, és akkor, hipp-hopp, megadják [a szakvéleményt]. Bárkinek, ami szerintem nagyon szakmaiatlan.”

Megoszlanak egyébként a vélemények a közösségen belül arról, hogy milyen sorrendben kövessék egymást a tranzíció állomásai. Az azonban általános vélekedés, hogy saját preferenciák szerint, fokozatosan kell előrelépni a folyamatban, és nem erőltetni azt. Volt olyan adatközlőm, aki bármilyen kémiai vagy sebészeti beavatkozás előtt egy évig nőként élt, hogy megtapasztalja, milyen, és hogy eldönthesse, valóban ezt akarja-e. Egyesek épp ellenkezőleg, előbb letudták az adminisztratív dolgokat, azaz elkezdtek intézkedni nem- és névváltoztatásuk ügyében, majd ennek lezárásakor kezdték el a hormonterápiát. Volt, aki lassan már egy éve hormonokat szed – a neve azonban még mindig férfinév, és olyan is, aki szintén így áll, de már van egy alternatív Facebook-profilja, amelynél a női neve szerepel.

Az értelmezés kérdései

Láthattuk tehát, hogyan jelennek meg a rítusok elemei a transznemű emberek neváltási folyamata során. Vajon létezik-e communitas a közösségben, illetve ráilleszthetők-e a liminális személyek jellemzői a transzszexuális emberekre?

Vegyük a homogenitás kérdését. Bár az általam vizsgált transzszexuális emberek csoportja nagyon sokrétű, bizonyos szempontból mégis beszélhetünk homogenitásról. A közösség tagjai ugyanazért a célért küzdenek: egy másik társadalmi nem szerint akarják élni az életüket. Tapasztalataik ennek megfelelően szintén hasonlóak: ugyanúgy hormonterápiát, esetleg műtéti beavatkozásokat vesznek igénybe, és jogilag is megváltoztatják a nemüket.

---

⁴ A Transvanilla legfrissebb (2017. február 15-ei) információi szerint már elkészült és aláírásra vár a nem- és névváltoztatást szabályozó jogszabálytervezet, tehát hamarosan lesz jogi alap, amelyre lehet majd hivatkozni.

A tranzíció alatt, míg az integrációra készülnek a transzszexuális emberek, sajátos „spontán communitas”-t alakítanak ki. Ez a közösség arra épül, hogy a hasonló tapasztalatokkal és célokkal rendelkező egyének felelősséget éreznek egymás iránt, és próbálják egymást segíteni, akár információkkal, akár materiális javakkal (mint például lakhatás), vagy „anyagi és társadalmi technikák” elsajátításában (Turner 2002:153). A csoport tagjai teljesen egyenlők egymással: semmilyen hierarchia nem alakul ki köztük, sem nemek, sem vagyon vagy tudás alapján.

Bár a passzivitás nem jellemző rájuk, hiszen aktívan tesznek az elérendő cél érdekében, mégis egyfajta alávetettségben teszik meg ezeket a lépéseket. Ahhoz, hogy a női (illetve férfi) léte társadalmilag elfogadott módon elérjék, „alávetik magukat a rituálét vezető idősebbek általános tekintélyének és hatalmának.” Ha úgy vesszük, hogy a tranzíció a rítus, akkor a transzszexuális emberek igenis meghajlanak a politikai intézmények és az egészségügy hatalma előtt a nem jogi elismertetésének folyamata és az orvosi kezelések során.

Turner a ndembu beiktatási rítus kapcsán említi még a nemnélküliséget mint a liminalitásra jellemző tulajdonságot (Turner 2002:117). Ez itt is megállja a helyét: a tranzíció során a transzszexuális nők lassan elhagyják a férfiasságra utaló fizikai ismertetőjeleket, hogy felvehessék azok női megfelelőit. Nemi jellemzőik bizonytalanok. Klaudia ezt „félállapotnak” nevezi: *„Ezt kicsit nehéz időszaknak is élem át, mert ez szinte még egy félállapot, amiben most vagyok. Ilyen mély hanggal, csaj megjelenéssel, de azért még nem elégedetten a testemmel – mert én még nem tudnék elmenni egy strandra vagy fürdőbe, bikiniben. Az még abszolút nem a vágyott állapotomat sugározná vissza az emberek [felé].”* (Klaudia, 33)

Ez az állapot jellemző rájuk addig, amíg már nem lehet megkülönböztetni őket egy cisznemű nőtől. Kezdve attól, mikor megjelennek a változások, amelyeket a hormonterápia idéz elő, egészen addig, míg már alig lehet férfias vonásokat felfedezni rajtuk. Interjúalanyaim mind boldogságot éreztek, hogy láthatóan megindultak a nővé válás útján, ami türelmetlenséggel is párosul, hogy minél hamarabb nőként élhessék az életüket. *„Azóta, hogy ezt elkezdtem, úgy érzem, hogy ez életemnek a legjobb döntése volt. Ehhez nem tudok mást hasonlítani az életemben, ami ekkora volumenű és ennyire jónak tartom. Annak ellenére, hogy vannak negatívumai is. De hát ennek a tudatában voltam,*

hogy ez vele jár. És vannak kicsi pozitívumai is, bár lassan megy a változás, nagyon lassan, és sokszor nagyon türelmetlen vagyok.” (Klaudia, 33)

De vajon tekinthetjük-e rítusnak a tranzíciót?

A liminális rítusok, amelyeket Arnold van Gennep határhelyzeti rítusoknak is hív, általában a liminális személy beavatását célozzák. Jelen esetben két rítus is jellemzi az átmenetet: az egyik a nemi megerősítő műtét, amelyet az orvos végez el, a másik pedig a névadás, ami a transzszexuális egyénre van bízva.

A határhelyzeti szakaszban fontos szerepe van a testnek és annak módosításának, legyen az hajnyírás, tetoválás vagy valamilyen szintű csonkítás, például körülmételés (Gennep 2007:96). A transznemű emberek esetében a test a hormonterápia és nemi megerősítő műtétek során változik meg, hogy az később megfelelő legyen a társadalom által elvárt női, illetve férfiszerepnek. Levetkőzik régi énjüket, megszabadulnak férfias jegyeiktől, az izomzattól, a mély hangtól, és nőies külső jegyeket vesznek fel – vagy éppen fordítva. Ahogy Anna is mondta, ez egy második serdülőkor, a testi változások nagyon is hasonlóak, és párhuzamba állíthatók azzal, ami a kamaszkort jellemzi. A testi és társadalmi pubertás nem feltétlenül esik egybe, ez kultúránként változik, és a liminális rítusok mind társadalmi jelentőségű aktusok, nem pedig a biológiából következnek (Gennep 2007:95). A céljuk is szimbolikus tehát: az egyén felkészítése a társadalomba való integrációra.

A másik rítus a névadás, azaz jelen esetben a nem- és utónév-változtatás jogi aktusa. Ezáltal individualizálódik és nyer felvételt az adott személy a társadalomba (Gennep 2007:87), immár a kívánt nemének megfelelően, a hatalom intézményei által is szentesített iratokkal.

A transznemű emberek áthágják ugyan a nemek határait, de különböző aktusokkal mégis azt a célt kívánják elérni, hogy integrálódhassanak a többségi társadalomba. Ezért mondhatom azt, hogy ezek a cselekedetek tulajdonképpen rítusok, hiszen a céljuk az, hogy egy „meghatározott helyzetből egy másik, szintén pontosan meghatározott helyzetbe juttassák az egyént.” (Gennep 2007:42).

Egyesülés – integráció a társadalomba

Az általam vizsgált transzszexuális nők csoportja elválasztódott tehát a többségi társadalomtól azért, hogy társadalmi, születésekor rá osztott nemével nem akar többé azonosulni. Egy köztes helyzet ez, amelyre jellemző, hogy családi, baráti kapcsolataik nagy részét elvesztik, ha csak időlegesen is. Férfiszerepüket maguk mögött hagyták, amivel közvetlen környezetük sokszor nem tud mit kezdeni.

Az értetlenség sokszor az információhiányra és az előítéletekre vezethető vissza. Az LMB emberekről és a nemi identitásokról sincs elég tudás. Ahogy egy másik interjúalanyom összefoglalja:

„Elég magas szintű a magyar társadalomban a bármilyen másságnak az el nem fogadása, teljesen mindegy, hogy milyen jellegű másságról van szó. És nyilván ezen belül, hogy, ha meg már a nemi dolgok, akár a szexuális orientáció, akár a nemi identitás kérdésbe kerül, ez az el nem fogadás még fokozottabb szintű. És ez még társul az ismeretek hiányával is. És ez az, ami a legtöbb nehézséget okozza. Eleve azzal indul, hogy egy transzneműre az átlag reakció, hogy jaj, még egy buzi. [...] Ez aztán kivetül a társadalom minden rétegére, úgy az oktatásra, úgy az államigazgatásra meg bürokráciára, úgy az egészségügyre, meg mindenre.” (Réka, 38)

A társadalom minden rétegén, minden szintjén más és más kihívások jelennek meg a transzszexuális emberek integrációjában. Fredrik Barth három szinten modellezte a társadalom erőinek egymásra hatását az etnicitás reprodukciójára (Barth 1996). Elmélete szerint az etnikai identitás mikro-, közép- és makroszinten konstruálódik, tehát a személyközi interakció, a közösségek és az intézmények, avagy a politika szintjén.

Úgy vélem, ezek a szintek jelennek meg a transzszexuális emberek identitásának kialakulásának fő színtereiként is. Barth egyébként maga is az identitásukat felcserélő emberekre fókuszált kutatásában, az etnicitást úgy vizsgálta, mint ami besoroláson és önbesoroláson is alapul – ez, mint láthattuk, a társadalmi nemek esetében is így van. Úgy véli továbbá, hogy a kultúra újragondolása nélkülözhetetlen az etnicitás újragondolásához – hasonlóképpen én is úgy gondolom, a kultúra újragondolása vezet el a társadalmi nemek dekonstrukciójához is.

Tehát jelen elemzésemben a mikro-, a közép- és a makroszintre vetítve vizsgálom interjúalanyaim az integráció során felmerülő problémáit és az ezekhez kapcsolódó különböző stratégiákat, azokat, amelyek a társadalom követelményeinek való megfelelést célozzák meg.

Mikroszint: személyközi interakciók

A mikroszintet Barth úgy írja le, mint a személyek és a személyközi interakciók terepe. Itt alakul ki az identitás. Ez a szocializáció szintje, amely során jelen esetben az is bevésődik a személybe, hogyan kell viselkednie a társadalmi nemének megfelelően. Ezt később is következetesen képviselik mind a család, mind a barátok, egyértelmű nemi szerep vállalására ösztönözve a transzszexuális személyeket is.

Annát közvetlen környezetében több ember is ellátta a nemi szerepeket meglehetősen leegyszerűsítő tanácsokkal. *„Annak idején ugye még anyukám próbált kedveskedni azzal, hogy akkor jött különböző szexista – de jóindulatú szexista – tanácsokkal. Hogy mit tudom én, egy nőnek hogy kell öltözködni, meg hogy akkor milyen ruhát vegyek fel, milyen legyen a testtartásom [...]. Meg [...] például egy pszichológus ismerősöm tartott egy-két előadást [LMBT embereknek tartott eseményeken], és ő jött mindig olyan dolgokkal, hogy egy férfinak mit kell csinálnia, műszaki dolgokban kell jónak lennie, ilyesmi. A nők a háztartásban jeleskedjenek, meg főzzenek, és akkor mossanak-takarítsanak.”*

Anna egyébként ebből a szempontból nagyon tudatos, feminista nőként határozza meg magát, aki rendkívül károsnak és elnyomónak tartja a nemi szerepek struktúráit. De a többi adatközlőm is visszautasította a gender leegyszerűsítését és esszencializálását, hiszen minden embernek vannak „férfiasnak” vagy éppen „nőiesnek” bélyegzett érdeklődési körei vagy éppen vonásai, legyen transznemű vagy cisznemű. *„[...] vannak bennem férfias vonások, de nem akarok mindentől megszabadulni, van, amit meg akarok azért tartani, [...] mert az énem részét képezik, jól érzem magam bennük és... nem lesz az emberből egyszer csak ilyen emberből olyan ember.”* (Klaudia, 33)

A transzszexuális nők között volt, aki heteroszexuális vagy éppen leszbikus párkapcsolatban élt. Akik nem, azok is arról számoltak be, hogy szeretnének

párkapcsolatot, és később házasságot és gyereket is, de jelenleg a párkeresés nehéz téma az életükben.

Judit, aki szintén egy feminista csoport tagja, nagyon kritikusan áll ahhoz az egydimenziós és szexista szépségideálhoz, amelynek minden nőre rá van erőltetve a párkereséshez. *„Tényleg van a szépségnek is egy ilyen nagyon cisz-nemű emberekhez szabott definíciója, ami... meg nem csak cisz-szerű, hanem amúgy is ilyen tök torz, tehát nem kell ahhoz transz-nak lenni, hogy csúnyának érezd magad. [...] Egyébként nagyon érdekes – nekem az –, hogy én mióta egy csomót fogytam, azóta van ez, hogy [...] sokkal több férfi is közeledik. Na, mármint ennek nincs olyan jó üzenete, hogyha lefogysz, tehát ez tök nevetséges, hogy ez kell hozzá [hogy szépnek tartsanak].”*

Eleve nehéz tehát modern nőként megfelelő párt találni, de transznemű nők számára kevés biztonságos tere van az ismerkedésnek. *„Elmehetsz egy LMBTQ buliba, de ott senki nem fog... hacsak nem leszbikus vagy és csajokkal szeretnél, akkor kénytelen vagy kimenni a ciszheteró bulikba és ott ismerkedni, és ezen görcsölni, hogy most mi lesz, vagy mit gondol a másik, vagy ha elmondod, akkor mit fog gondolni, vagy, hogy fog viselkedni. Vagy, hogy meg fog-e támadni vagy lesz-e még rosszabb.”*

Legyenek leszbikusok vagy heteroszexuális irányultságúak, a transzszexuális nők tehát nagyon ritkán lehetnek teljesen biztosak abban, hogy egy megfelelően elfogadó közegben vannak, ahol vállalhatják önmagukat, nemi identitásukat és szexuális irányultságukat is.

Egy párkapcsolat integráló tényező lehetne a transzszexuális ember számára, sokszor azonban pont azért nem sikerül kapcsolatot kialakítani, mert a lehetséges partnerek túl kívülállónak érzik az ő helyzetüket. Egy transznemű emberrel párkapcsolatba lépni tulajdonképpen azt jelenti, hogy sorsközösséget vállalnak vele, és ugyanazokkal a nehézségekkel és sztereotípiákkal kell szembenéznük, mint nekik.

Középszint: közösségek

Középszinten Barth elméletét követve a közösségeket elemzem, ahol a transzszexuális emberek integrálódhatnak a társadalomba: ez az oktatás és a munkaerőpiac szegmense.

Az iskola mind a gyerekek, mind a tanárok részéről a diszkrimináció színtere. Ma Magyarországon, ha egy tanuló sejti magáról, hogy az LMBT csoportba tartozik, akkor

alig van lehetősége tanácsot kérni. A tanárok sokszor nem lépnek fel támogatóan, és ha van is iskolapszichológus, stigmatizáló lehet a szolgáltatásait igénybe venni, mert mentális zavart feltételez, legalábbis a magyarországi közfelfogás szerint. *„Magyarországon ennek nincs divatja, meg még cikizámba megy: gyenge vagy, nem vagy elég erős. És főleg a suliban, nem is tudom, hogy volt-e iskolapszichológusunk, de ha lett volna, ez [lehetetlen] lett volna. Mert [kérdezték volna, hogy] úristen, te pszichológushoz jársz, mi a bajod?”* (Lilla, 25)

A pedagógusokat azért is lenne jó informálni, mert sokszor a fiatalok sem tudják, mi a „bajuk”, csak azt érzik, hogy valahogy mások, mint a többiek. Egyik interjúalanyom is úgy érezte, hogy nincs hova fordulni, így most aktívan tesz azért, hogy a felnövekvő generáció már ne legyen annyira elveszett LMBT kérdésekben, mint ő. Az Iskolai Élő Könyvtár kezdeményezés szereplője, mint „transznemű könyv”, és középiskolákban, egyéb helyszíneken végez érzékenyítő tevékenységet.

Az elfogadás a felsőoktatási intézményekben sem bevett, volt olyan interjúalanyom, aki emiatt hagyta félbe a tanulmányait. *„Meg hát [a főiskola] se volt egy ilyen elfogadó környezet, hogy így... azt mondhattam volna, hogy „Bocs, én csaj vagyok” és akkor minden oké lett volna, persze, szeretünk és gyere nyugodtan. Vagy csak békén hagyunk, és élj nyugodtan, tehát ezt nem hiszem, hogy lett volna.”* [...] Szóval nem merek visszamenni felsőoktatásba, mert azt gondolom, hogy sok olyan évfolyamtárssal, vagy olyan emberrel kerülnék így kapcsolatba, akik biztos, hogy így gázak, vagy csak bántanának, vagy nem tudom.” (Judit, 30)

Ami a munkaerőpiacot illeti, a transzszexuális emberek ott is számos előítéllettel küzdenek. A Transvanilla Transznemű Egyesület által megvalósított TransCare kutatása szerint a megkérdezettek 29,4%-a csak részmunkaidőben dolgozik vagy egyáltalán nincs állása (Hidasi 2015).

Ennek több oka van: sokszor már állásinterjúra sem jutnak el a jelöltek, mert a hangjuk túl mély, és ez elrettenti a munkáltatót, vagy éppen a kiválasztás közben derül ki, hogy nem vesznek fel olyan személyt, akinek esetleg nem egyértelmű a nemi identitása. *„Nekem is volt olyan, hogy elküldtem az önéletrajzot, [...] és akkor visszahívtak telefonon, és akkor ott is ugyanez a hang-probléma, hogy ez nem egyezik a képen láthatóval, és lecsapta a telefont. Esélyt se adott, hogy eljuthassak akár állásinterjúra, akár bárhova. Ez nagyon rossz dolog. Az a baj, hogy ebből lazán bele tudsz kerülni egy ördögi körforgásba,*

mert ha nincs melód, nincs pénzed, ha nincs pénzed, akkor nem tudsz a transition-ben haladni, ha meg nem tudsz a transition-ben haladni, akkor még mindig nem lesz melód.”
(Lilla, 25)

Ha valaki az állandó munkahelyén jelenti be, hogy transzszexuális, akkor jogilag védett helyzetben van, nem bocsáthatják el a nemi identitása miatt. Mégis volt olyan, hogy valakit mondvacsinált okkal küldtek el, vagy ellehetetlenítették a munkáját. Juditot például többször érte sérelem a tranzíció miatt. „[...] volt két munkahelyem, ahol az átmenetemkor kikerültem azért, mert, hogy transz vagyok. Az egyikből így kvázi kirúgtak, a másik helyről meg így... annyira transzfób környezetet csináltak, hogy el kellett jönnöm.”
(Judit, 30)

Ennek azonban az ellenkezőjére is van példa. Több adatközlőm, általában nagyobb nemzetközi cégek alkalmazottai, pozitívan élték meg az előbújást a professzionális közegen belül: kollégáik nem szakították meg velük a kapcsolatot, sőt érdeklődtek foglalkozásuk iránt. Ezért is van az, hogy – mint említettem – a transzszexuális emberek többsége ragaszkodik a munkájához, és igyekszik jól teljesíteni.

A munkavégzés tehát nem csak az önfenntartás miatt fontos, hanem azért is, mert a tranzíció költségeit fedezi. Emellett pedig lehetőséget ad arra, hogy a transzszexuális ember – azon túl, hogy az állam felé megjelenik adófizető polgárként – integrálódjon a munkahelyi közösségbe.

Makroszint: állam és politika

Barth elméletében a makroszint az állami politika, a bürokrácia, a jogok és tilalmak szintje. A transzszexuális emberek tranzíciójának egy része is ezen a szinten játszódik, hiszen a jogi és politikai intézmények szabályozzák a társadalom életét. A nem jogi elismertetése tulajdonképpen a bürokráciával való elfogadtatása az adott egyén nevének és nemének, hogy aztán e szerint élhesse az életét. A jogi intézmények tiltásokat is megfogalmaznak: például azt, hogy Magyarországon jelenleg nem engedélyezett az azonos nemű párok házassága. Az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény értelmében tehát amennyiben egy transzszexuális ember házasságban vagy élettársi kapcsolatban él, előbb el kell válnia ahhoz, hogy nemet változtasson (Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal honlapja 2016). Ez egyébként a legtöbb európai országban

hasonlóan működik, kivéve például Dániát vagy Csehországot (Trans Rights Europe Index, 2015).

A makroszinthez tartoznak még az ideológiák, a társadalom egészének hozzáállása az LMBT emberekhez és ennek nyilvános diskurzusa mely végigkövethető a médiában és a politikusok nyilvános felszólalásaiban. Bár a magyar politikusok nem tárgyalják a transzneműséget, az LMBT emberekről és a társadalmi nemeket áthágó viselkedésekről általában elítélően nyilatkoznak. Jó példa erre Kövér László parlamenti házelnök egyik felszólalása: *„Nem akarjuk a genderőrületet. Nem akarjuk Magyarországot a férfigyűlölő nők és a nőktől rettegő feminin férfiak [...] társadalmává tenni. [...] Azt szeretnénk, ha fiaink nem csak tanulhatnák, hanem értenék is Petőfinek „Ha férfi vagy, légy férfi” című versét.”* (Kövér László beszéde 2015). Nincs helye tehát a mai Magyarországon semmilyen olyan törekvésnek, amelynek a társadalmi nemek kitágítása, megváltoztatása lenne a célja.

Interjúalanyaim is kifejezték aggodalmaikat, hogy a politika egyre kirekesztőbbé válik. Juditnak „vészterve” erre az esetre az, hogy kivándorol egy befogadóbb országba – ahogy egyébként Réka is tette, igaz, ő gazdasági okok miatt is döntött így.

Integrációs stratégiák

A transznemű emberek tehát integrálódni akarnak a társadalomba. Lilla fogalmazta meg a legjobban a stratégiát, amit az integráció érdekében követnek: *„Mindannyiunknak az a vágya – [...] hogy teljesen be tudjon integrálódni feltűnésmentesen a társadalomba.”* (Lilla, 25, kiemelés tőlem)

A hangsúly a *feltűnés kerülésén* van: ez az úgynevezett *passing*, amit Butler is elemez Nella Larsen azonos című könyve alapján (Butler 2005). A *passing* megjelenhet az etnicitás, az osztály, a szexualitás, és mint látjuk, a nem kontextusában is. A magyar fordításban használt *színlelés* szó helyett a „feltűnés kerülése” jobban leírja ezt a stratégiát, mert utal annak passzív mivoltára. A társadalom az, ami ebben az esetben aktív szerepet tölt be, és könyveli el ciszsneműnek a „megfelelően” kinéző, azaz a társadalmi nem normáiba beleillő transzszexuális nőket is. Egyértelmű tehát, hogy a befogadás „ára” az alárendelt viselkedés, a liminális állapoton túl is.

De vajon megfeleltethető-e a passing a Turner által leírt álcázásnak? „[...] az álcázás – a gyengéket agresszíven erősnek, ezzel párhuzamosan az erőseket megalázkodónak és passzívnak – arra szolgáló eszköz, hogy megtisztítsa a társadalmat saját, strukturálisan generált bűneitől [...]” (Turner 2002:199).

Jelen esetben az álcázás abban jelenik meg, hogy olyan emberek lesznek nők, akiket születésükkor még férfinak határoztak meg. Nők lesznek, illetve mindig azok is voltak, csak a társadalom egyik kategóriájából a másikba kerülnek, pénzt és fáradságot nem kímélve. Ezek a nők ellenszegülnek az esszencialista, materialista, szexista felfogásnak, mely szerint a biológiai jegyek határozzák meg egy személy társadalmi nemét is. Ez az a bűn, amit fel kell fedni és megkérdőjelezni, hogy továbbblendülhessen a társadalom, és végül már ne legyen „szenzáció”, vagy éppen diszkrimináció táptalaja, ha valaki transznemű. Megteszik ezt az aktivisták, akik azért dolgoznak, hogy a transzneműség látható legyen, és ne kapcsolódjon hozzá stigma. Kampányokat szerveznek, összefognak emberi jogi szervezetekkel, segítik az újságírókat, hogy megfelelő szavakat használjanak a témába vágó cikkeik megírásakor.

Bár interjúalanyaim többsége nem militáns aktivista, mégis fontosnak tartják a láthatóságot. Nem bújnak el többé, ha felmerül a téma, vállalják identitásukat. Csupán arról van szó, hogy már nem a tranzíció áll életük fókuszpontjában.

Lilla így beszélt erről: *„De ez a transz dolog velem él. Ugyanannyira pici pontja most már az életemnek – nyilván a transition előtt ez egy nagyon kimagasló pont volt, egy nagyon nagy hullám volt, amit meg kellett lovagolni – de most már ugyanolyan része, mint bármi más [...] Ha szóba kerül, szóba kerül, ha nem, nem.”*

Az integráció, a nőként élés tulajdonképpen egy posztliminális rítus szerepét láthatja el. Ez a Butler által leírt tulajdonképpeni performativitás, amely létrehozza a nemi identitást. A nem tehát egy „ritualizált produkció, illetve termelés (ritualized production), kényszer alatt és által, tiltás és tabu erejénél fogva létrejött, ismétlődő rituálé, ahol a produkció milyenségét a kiközösítés [...] réme irányítja és kényszeríti ki [...]” (Butler 2005:99).

Ha tehát egy transzszexuális ember úgy viselkedik, úgy öltözködik, úgy nevezi magát és úgy él a társadalomban, mint egy nő, ez vitán felül nővé teszi őt. Ez tulajdonképpen minden emberre igaz: ahogy él, az lesz az identitása. A transznemű emberek csupán azt teszik, hogy időközben váltanak, melyik performatív

cselekvéssorozatot követik. Ahogy Butler is írja, ez egy rítus, amely lehetővé teszi, hogy a transzszexuális emberek is besoroljanak a társadalom egyik nemi kategóriájába, és így magába a társadalom egészébe.

Mind Gennep, mind Turner aláhúzza, hogy az ember társadalmi élete tulajdonképpen folyamatok sokasága (Gennep 2007:42; Turner 2002:153) – a tranzíció tehát csak egyike azoknak az átmeneteknek, amelyekben része van egy transzsexuális embernek.

Összegzés

Kutatásom során a transznemű közösségben folytatott terepmunkám és interjúim alapján azt jártam körbe, hogy ráillenek-e a rituális folyamat jellemzői arra az tranzícióra, amin a transzszexuális emberek mennek át.

Elemzésem alapján arra jutottam, hogy a társadalmi nem ilyen jellegű megváltoztatása, amely mind fizikai, mind lelki és társadalmi változásokkal jár, rituális folyamat. Az a szerepe, hogy az adott személyeket, egy meghatározott új státusnak megfelelően, beavatás után, integrálja a társadalomba.

Az átmenet folyamatában jól körülhatárolható az elkülönülés, a határhelyzet és az egyesülés a társadalommal. A transzszexuális emberek a coming out aktusával lépnek ki addigi szerepükből, és egy liminális helyzetbe kerülnek. Ebben a ciklusban csatlakoznak ahhoz a communitas-hoz, amelyet a többi transznemű ember sorsközössége jelent. A közösség, amely interneten és élőben is aktív, anyagilag és lelkileg is segíti egymást, hogy a tranzíció zökkenőmentes legyen. A fizikai átmenet, a nemi megerősítő műtétek és a hormonkezelés tulajdonképpen egy beavatási rítus, ami már az új társadalmi nemből való életre készíti fel a transzszexuális embereket.

Ez tehát bármennyire is medikalizált kontextusban zajlik, mégis egy szimbolikus aktus is, amelynek célja, hogy megkönnyítse az egyének azonosulását az új, magukénak érzett társadalmi nemmel, és ugyanakkor a társadalom számára is zökkenőmentessé tegye ezt a befogadást. Azzal, hogy a transzszexuális ember beolvad új szerepébe, legitimálja is azt, és okafogyottá tesz minden olyan kérdést, amely régi, beavatása előtti életét firtatja.

Láthattuk, hogyan konstruálódik tehát a társadalmi nem, és melyek azok a mozzanatok, amelyek által a transzszexuális emberek megpróbálják követni ezt a konstrukciót. Bár sok transznemű ember nem definiálja magát nőként vagy férfiként, az általam vizsgált közösségre nagy általánosságban ennek ellenkezője jellemző. Ez a törekvésük összecseng a társadalom kategorizációs kényszerével.

Akit nem lehet besorolni egyik nemi kategóriába sem, vagy több, ellentétes tulajdonsággal rendelkezik, az a társadalom szemében nem illik bele a „rend”-be, és magát a társadalmi intézményeket veszélyezteti. „There is no order in them.” (Douglas 1984:57).

A transzszexuális emberek nem veszélyeztetik ezt az építményt, de létük és küzdelmük arra emlékeztet mindenkit, hogy a társadalom kategóriáit időről időre felül kell vizsgálni.

Felhasznált irodalom

1. A nem- és névváltoztatás menetének leírása. Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal honlapja. Elérhető: <http://bit.ly/1pKi5TD> [Utolsó megtekintés: 2016. december 28.]
2. Babbie, Earl (2008): A Társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi, Budapest
3. Barth, Fredrik (1996): Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. Regio. 7. évfolyam 1. szám 3–25.
4. BNO-10. (1995) A betegségek és az egészséggel kapcsolatos problémák nemzetközi statisztikai osztályozása (10. revízió). Budapest: Népjóléti Minisztérium. Elérhető: <http://www.eski.hu/surjan/SE/kod1/BNO-I.pdf>
5. Bourdieu, Pierre (2000): Férfiuralom. Napvilág, Budapest
6. Burdge, Barb J. (2014): Being True, Whole, and Strong: A Phenomenology of Transgenderism As a Valued Life Experience. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 26:3, 355-382, DOI: 10.1080/10538720.2014.926232
7. Butler, Judith (2005): Jelentős testek. A „szexus” diszkurzív korlátairól. Új Mandátum, Budapest

8. Butler, Judith (2006): A problémás nem. Feminizmus és az identitás felforgatása. Balassi, Budapest
9. Douglas, Mary (1984): Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo. New York: Routledge
10. Foucault, Michel (1999): A szexualitás története. A tudás akarása. Atlantisz, Budapest
11. Geertz, Clifford (2001): Az értelmezés hatalma. Osiris, Budapest
12. Gennep, Arnold van (2007): Átmeneti rítusok. L'Harmattan, Budapest
13. Gruszczyńska, Anna (2007): Living 'la vida' internet. Some notes on the cyberization of Polish LGBT community. In: (ed) R. Kuhar - J. Takács Beyond the Pink Curtain. Everyday life of LGBT people in Eastern Europe. Ljubljana: Mirovni Institut
14. Helman, Cecil G. (1998): Kultúra, egészség és betegség. Melania, Budapest
15. Hidasi Barnabás (2015): TransCare Kutatási Zárójelentés 2014. Transvanilla Transznemű Egyesület, Budapest
16. Jagose, Annamarie (2003): Bevezetés a queer-elméletbe. Új Mandátum, Budapest
17. Kessler, Suzanne J. & McKenna, Wendy (1978): Gender: An ethnomethodological approach. New York: Wiley-Interscience
18. Kövér László beszéde a Fidesz XXVI. kongresszusán, 2015. 12. 13. Be kell vonni a fiatalokat. [Videófelvétel]. Elérhető: A Fidesz Youtube-csatornája, <http://bit.ly/1VKeuB9> [Utolsó megtekintés: 2016. december 28.]
19. Levitt, Heidi M. & Ippolito, Maria R. 2014 Being Transgender: The Experience of Transgender Identity Development. Journal of Homosexuality, 61:12, 1727-1758, DOI: 10.1080/00918369.2014.951262
20. Transgender Europe honlapja. Trans Rights Europe Index, 2015. Data as of 24 April 2015. Transgender Europe and ILGA-Europe. Elérhető: <http://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/05/trans-map-Side-B-may-2015.pdf>
21. Transvanilla Transznemű Egyesület honlapja. Elérhető: www.transvanilla.hu [Utolsó megtekintés: 2016. december 28.]
22. Turner, Victor (2002): A rituális folyamat. Osiris, Budapest